

Vidova gora i sveti Vid

Radoslav Katičić

A widespread and often repeated notion that Vidova gora on the island of Brač is named after the pagan Slavic god Vid is here subjected to a thorough critical review. Numerous churches of St. Vitus in the Western South Slavic area, especially in the Adriatic, including the Rijeka Cathedral, are continuing the cult of the Slavic god Sventovit, well known from the Early Middle Ages on the Baltic Sea island of Rügen, in a specific Christian form. As a result, it follows that St. Vitus among the Adriatic Slavs actually occurs as interpretatio christiana, but of the thunder-god Perun. The god Sventovit was confirmed only among the Baltic and Polap Slavs. On the other hand, the name of Vid instead of Vit for Latin Vitus derived from paretyymology encouraged by South Slavic, not pre-Slavic, folk beliefs. As for Vid as the name of the Slavic pagan god, there are no confirmations. Despite the etymological uncertainties, the name Sventovit for its meaning could be understood as a ritual invocation or nickname of Perun, and so could be the case in Rügen. Due to the great similarity of the names, the name Sventovit could have had the effect that the Christian veneration of St. Vitus replaced the pagan worship of the pagan thunder-god.

Tražimo li na otoku Braču tragove poganskih vjerovanja i pretkršćanskoga kulta, nailazimo na mnogo toga, što i ne čudi kada se zna da je taj otok u ranome srednjem vijeku pripadao zemlji slavenske vlasti koju su zvali Paganija, poganska zemlja, pa je on uključen u kršćanski svijet kasnije nego druge sklavinije u nekada rimskoj provinciji Dalmaciji. No od svih se tih tragova daleko najdojmljivije nameće Vidova gora. Ona pri svakom posjetu posreduje doživljaj svetosti. Kada smo na njoj, na njezinu vrhu, kao da smo u nekom drugom svijetu. Nismo manje na susjednom Hvaru i na poljima njegova Staroga Grada nego na samome Braču. Dokinuti su svakodnevni prostorni odnosi. Doživljaj je to koji se ne zaboravlja.

Želimo li poći za tim tragom, prema iskustvima već stečenim na drugim terenima najprikladnije je samo ime najvišega brda na otoku Braču. Ono se zove *Vidova gora* ili *Vidovica*, što je isto ime, tek sažeto tako da se *gora* samo podrazumijeva.¹ To je ime jako sugestivno. Na prvi se pogled može učiniti da ono izravno čuva uspomenu na slavenskoga boga *Vida*, nepomućenu kršćanskim naslojinama. Činjenica, međutim, da se ta gora naziva i *Sutvid*, što je slavenski glasovni lik latinskoga i službeno crkvenoga *sanctus Vitus*, upućuje tu na oprez jer pokazuje kako je moguće da je *sveti* tu kratkoće radi naprosto ispušteno, isto onako kako se počelo i spontano, a ne samo pod ideološkim pritiskom, ispuštati u imenu sela *Vid* kod Metkovića, koje je na mjestu antičke Narone izgrađeno oko svoje

¹ Usp. Šimunović 1972, 10, 79, 123, 151, 230, 256, 257, 279.

župne crkve posvećene svetomu Vidu, pa nema sumnje da je po tom zaštitniku i dobilo ime. Ispušteno je i u toponimima *Vidov vrh*, *Vidov potok*, *Vidova kosa* i u ne malom, broju drugih.² Moguće je dakako i to da je ime *Sutvid* samo naknadna, ako i vrlo rana, *interpretatio christiana* imena *Vidova gora* i da je ono takvo, bez spomena svetoga Vida, prvotno i izvorno. Tako se dakle nije moguće pomaći s mjesta. No pitanje tu rješava arheologija. Blizu vrhu te gore nađeni su temelji ranoromaničke crkvice sv. Vida. Ime je *Sutvid* dakle staro, za što govori i njegov glasovni lik jer je tu *sanctus Vitus* preuzeto u slavenski jezik prije nego je u njem došlo do glasovne mijene $\rho > u$, a to se je u hrvatskom jeziku prema svjedočanstvu spomenika zbilo već prije 12. stoljeća.³ U nazivu Vidove gore kršćanska je naslojina prema tomu nedvojbeno vrlo stara. To ipak ne znači da je tu i prvotna.

Ipak, možemo biti sigurni da doživljaj izvorne, pretkršćanske svetosti tu ne vara. O tome vrlo prigušeno, ali zato ne manje rječitio, svjedoči običaj da ljudi iz okolice popnu u društvu na Vidovu goru i tamo u veselom razgovoru ispeku i pojedu janje, a uz to, dakako, gutnu i vina. Taj mi je vrijedan podatak priopćio Petar Šimunović, brački domorodac koji je cijeloga života istraživao i dobro upoznao kulturnu predaju svojega otoka. Takav izlet u sredini kojoj je inače planinarstvo tuđe, danas je samo radostan društveni događaj, ali se najbolje razumije kao prežitek davne tradicije žrtvenoga obreda na svetoj gori. Tu čak, za čudo, i nema crkvene reinterpretacije toga običaja kao pobožnoga hodočašća. Inače nam na raznim mjestima hodočašća na gore pod više manje izraženim crkvenim okriljem svjedoče kao reinterpretirani, i opet više ili manje, prežitci o poganskim kultovima koji se niti u pokrštenom narodu nisu dali potpuno potrti. Primjer za to je i *Sveto brdo* na južnom Velebitu. Njegovo ime govori za sebe. Isto govori i oronim *Svetagora*.⁴ Podatci o tim pojavama nigdje nisu skupljeni, provjereni, pobliže proučeni i sustavno predloženi.⁵ To je pak jedan od prioritarnih zadataka ozbiljnoga proučavanja tragova pretkršćanske vjere na hrvatskom zemljištu.

Takva hodočašća na vrhunce karakteristično su vezana uz kult sv. Vida na njima. U tim se hodočašćima raspoznaju više ili manje jasno izražena obilježja poganstva. Tako na otoku Pagu, gdje najviši vrh nosi ime *Sveti Vid*, a na njem stoji ruševna crkvice istoga svetca, do nje je pak sve do polovice 19. stoljeća stajao kameni stožac, "čunčur", na podlozi koja se zove Svetišće, upravo na Glavici na gori koja se zove Sv. Vid. I u običajima vezanim za to hodočašće vrlo su razgovjetni elementi poganskoga kulta, a crkvenom poštovanju mučenika svetoga Vida (*sanctus Vitus*) nije bilo ni traga.⁶

Manje su izraziti u tom smislu običaji hodočašća na vrh Biokova ponad Živogošća kojemu je ime *Sutvid*, a zovu ga još i *Svevid* ili *Kapela*. Ovo posljednje prema kapeli sv. Vida koja je po mjesnoj predaji tamo stajala. Na taj se vrh hodočastilo i govorilo se da se na njem još raspoznaju ostatci crkvice. No službena crkva nije odobravalala to hodočašće i župnici su ga ukinuli, zapravo preusmjerili i na pol visine istoga brda na položaju Križice podigli crkvicu Gospi, te se poslije hodočastilo onamo. No vrh Sutvida se dalje jako poštovao jer je bila duboko ukorijenjena vjera da su tamo zakopane "svetinja, svete moći". Kad

² Usp. Šimunović – Lukenda 1995, 216.

³ U Bečkim listićima, ulomku sakramentara, knjige s misnim molitvama, iz toga vremena, hrvatska je redakcija liturgijskoga crkvenoslavenskoga jezika već provela tu glasovnu promjenu.

⁴ Usp. Škobalj 1970, 455.

⁵ Za kult sv. Vida na vrhuncima vrlo je koristan posao obavio Mužić 2007, 478-482. Od pomoći je tu i Škobalj 1970, 439-440.

⁶ Usp. Šonje 1995, 107-112, 115-118.

se fra Lujo Marun popeo na taj vrh da to raščisti nije tamo našao nikakva traga niti kapeli niti ikakvom kršćanskom kultu. Bile su tamo samo tri gromile od kamenja podignute jedna na drugoj, a najviša je bila poput žrtvenika. U njima je pak našao tragove paljevine. Bio je posve siguran da je to mjesto poganskoga kulta.⁷

Pod zapadnim krajem Biokova, na međi Tučepa i Podgore, u onom kraju teško je govoriti o hatarima, podiže se nad morem stjenovito brdašće koje se zove *Sutvid*. Na njem se razabiru temelji zdanja. Manje od njih nalazi se u većem i ima četverokutnu apsidu.⁸ Očito su to ostatci crkvice svetoga Vida na vrhu brežuljka. Bit će da se i onamo hodočastilo ili bar na svetčev dan išlo na proštenje.

Ima dakle dobra razloga da se pojava kulta svetoga Vida, kad se naiđe na nj, osobito na uzvisinama, uzme kao natuknica za razgovor o slavenskom poganstvu. To više što su u kršćanskoj antiki crkve bile u naseljima i na grobovima mučenika, ali ne na gorskim vrhovima, niti je bilo obično da se vrhovi nazivaju po svetcima koji su se štovali na njima. To se proširilo tek u ranom srednjem vijeku, pa se čak čini da je vezano uz stvaranje i učvršćivanje slavenskoga jezičnog prostora. A koliko je to kršćanska reinterpetacija slavenskih poganskih kultova, ne može biti dvojbe da i sveti Vid, uz neke druge svetce, pri tome igra vidnu ulogu.⁹

Nema dakle razloga sumnjati u to da je *Vidova gora* na otoku Braču dobila ime po kultu svetoga Vida, kojemu je podignuta i crkvice pri njezinu vrhu. Ima, međutim, razloga pomišljati da je taj kult nastavak slavenskog poganskoga, koji i sam lako može biti nastavak još starijega prapovijesnoga, ali nam je o tome teško išta saznati. Pretpostavka o nastavku poganskoga slavenskog kulta može se, međutim, provjeravati tako što se pokuša toponimija i topografija toga lokaliteta staviti u kontekst slavenske prertkršćanske sakralne interpretacije zemljišta koliko nam je taj kontekst do sada poznat.¹⁰ Ako se dobro uklopi u taj kontekst, pretpostavka je jako osnažena, približuje se tomu da bude ne samo poduprta, nego i potvrđena.

Kada se radi o *Vidovoj gori*, to je lako provesti i rezultat je vrlo jasan. Čvrsto hvatište i polazište tu je riječ *gora*, prisutna u samome imenu, a ona se podrazumijeva i u drugom njegovu liku *Vidovica*. A *gora* je stožerna riječ u sakralnom govoru o mitskom ustrojstvu svijeta, skrovitom i svetom. Njezin je *vrh* izjednačen s krošnjom drveta svijeta, kojoj je na *suhom vrhu* sjedišta boga gromovnika, Peruna. Tamo je njegov *dvor* i *grad*, što će reći ograđen vrt.¹¹ Dolje pod njim, u *dolu*, praslavenski se to veli upravo *dolč*, starim lokativom bez prijedloga, na vodi, ima svoje mjesto njegov protivnik, stočji bog Veles. Gromovnik sjedi na vrhu u liku ptice grabilice, orla ili sokola, a njegov protivnik ga napada u liku *zmaja*, velike *zmije*, ili *zvijeri*, *medvjeda*. Veles u korijenju drveta svijeta ima svoju *duplju*, i odande napada vrh i gromovnika na njem, onamo se povlači kad ga gromovnik ubije, a to će reći izubija tako da ga ukloni s poprišta, jer besmrtni bog ne može biti mrtav, i u svojoj duplji, dolje na vodi, pod panjem i kladom, trune sve dok mu se skupe nove životne sile, pa opet krene prema vrhu protiv gromovnika, a taj ga i opet ubije. I tako opet i opet,

⁷ Usp. Marun 1879, 142-143.

⁸ Usp. Marun 1879, 143-144.

⁹ O svetačkom imenu *Vid*, o brojnim osobnim i mjesnim imenima te o imenicama i pridjevima što su izvedeni od njega obavješćuju obuhvatno, pouzdano i iscrpno Šimunović – Lukenda 1995.

¹⁰ Usp. Katičić 2008a, 285-299 (Perun nad Žrnovnicom); 301-312 (Perun nad Mošćenicama); 313-326 (Veles kod Novoga Vinodolskog); 2010?, u tisku (Perun nad Varešom) i literaturu koja se tamo navodi.

¹¹ Usp. Katičić 2008c, 44-75.

kako se kotrlja vrijeme. I doista, pri odnožju *Vidove gore*, blizu vodi, nalazi se spilja, vrlo jasno izražena *duplja*, i od starine se zove *Zmajeva spila* ili *Drakonjina spila*.¹² Gore, na vrhu, kao i na nekim drugim vrhovima, Peruna je poslije pokrštavanje zamijenio sv. Vid (*sanctus Vitus*). Pri dnu, u spilji, ostao je pradačni zmaj nezamijenjen. *Vidova gora* svojom se toponimijom i topografijom dakle izvrsno uklapa u mitsko ustrojstvo svijeta i sakralnu interpretaciju zemljišta kakva se susreće kod nekrštenih Slavena.¹³ Može se tu dakle s velikim pouzdanjem govoriti o kontinuitetu poganskoga kulta i nakon konačnoga pokrštenja Paganije, kojoj je Brač prvotno pripadao.

Zaključci kakvi su ovdje upravo izneseni vrlo su čvrsti i pouzdani. Ipak, oni se ne slažu s mišljenjima što se o tome na sve strane čuju od onih koji se zanimaju za ta pitanja i govore o njima. U njih je vrlo ustaljeno mišljenje da se na *Vidovoj gori* štovao slavenski Bog *Vid*, a taj da je zapravo *Svantevid* i da je bio glavni bog "poganskih Hrvata". Njegovo se ime prepoznaje i u toponimu *Sevid*, potvrđenom na više mjesta, a tumači se kao *Svevid*, negdje glasi i tako, te bi to bio kao bog koji "sve vidi". Ovdje nije prilika da se potanje istraži i prikaže povijest tih predočaba, dosta će biti reći da je to shvaćanje u našoj kulturnoj javnosti 1885. mjerodavno utemeljio Natko Nodilo,¹⁴ da se je ono održalo do danas i da je u najnovije vrijeme nekako ponovno živnulo.¹⁵ Potrebno je stoga razmotriti kako s time stvari doista stoje.

Temeljna je i nesporna činjenica na kojoj je takvo shvaćanje zasnovano to da je ime *svet Vid* u svojem starijem liku *svet̃ Vid̃* vrlo slično, ne više od toga, ali niti manje od toga, imenu jednoga slavenskoga poganskoga božanstva s Baltičkoga mora u ranom srednjem vijeku. Sve što znamo od njem potječe od njemačkih pisaca, svećenika koji su pisali latinski i, dakako, imali teškoća s ispisivanjem imena slavenskih bogova onako kako su ih bili u stanju čuti. Ime toga boga zapisali su kao *Zvantevith*,¹⁶ *Svantovitus*, *Svantovithus*, *Svantuithus*,¹⁷ te *Szventevit*,¹⁸ a u povijesnom djelu na starom nordijskom jeziku (islandskom), na germanskom dakle pisanom latinskim slovima: *Svanteviz*.¹⁹

¹² Usp. Šimunović 1972, 10, 79, 123, 151, 230, 256, 257, 279 i Škobalj 1986.

¹³ Usp. Katičić 1973, 62-63.

¹⁴ Usp. Nodilo 1981, 25-84. Podupro ga je Šegvić 1898. U istom smislu i Škobalj 1970. Nodilova argumentacija oko toga ima sva obilježja koja su i inače karakteristična za njega kad piše o "staroj vjeri". Nedostaje mu temeljite kritičnosti. O tome vidi Katičić 2008b, 11-37. Kakva mu je metoda, pokazuje se i kad kao jedno od svjedočanstava o vrhovnom bogu Vidu navodi poslovice: Јелесије просо сије, иде Виде да обиде (СНПос 113). Nodilo ne uzima u obzir da se tu radi o crkvenom kalendaru, premda ga Karadžić svojim komentarom izričito upozorava na to. Dan svetoga Jelesija (to je starozavjetni prorok Elizej) slavi se 14. lipnja, a dan svetoga Vida sutradan, 15. lipnja. Tu se u smislu sljublivanja "stare vjere" s kršćanstvom tijekom vegetacijske godine prikazuje kao hod svetačkih svetkovina, pa onda i samih svetaca jednoga za drugim. Usp. Katičić 2008c, 51-67. Nema dakle niti najmanje dvojbe da je *Vid* u toj posloviци upravo *sveti Vid*. Takvo prikazivanje vegetacijskog cikla ima veze sa "starom vjerom", ali *Vid* koji se tu spominje upravo nikakv s nekim vrhovnim bogom Vidom. Bar nikakve izravne. Zato ne može u tom dokazivanju poslužiti Nodilu kao argument.

¹⁵ Usp. Crnković 1992 i 1994; Lukežić, 1994; Šonje 1995; Burić 2005; Mužić 2007.

¹⁶ Tako Helmold, pisao između 1164. i 1168, 1,52 (1, 1, 102), Fontes 44, 25 i 2,108 (12; 1,1, 212), Fontes 46,18 i 46, 37.

¹⁷ Tako Sas Gramatik, pisao na kraju 12. stoljeća, 1,1, 564, Fontes 51,21; 1, 1, 574, Fontes 53, 32, i 1,1 74, Fontes 54,35, ta tri oblika tim redom.

¹⁸ U ispravi cara Fridrika od 1170. u prijepisu od oko 1200. Codex pomderaniae diplomaticus p. 66s (Fontes 48,6)

¹⁹ Povijest ranih danskih kraljeva poznata kao *Knytlingasaga*, "pripovijest o Knutovim potomcima", glava 121 (Fontes 84,15).

Tako zapisani likovi toga imena ne mogu dakako takvi kakvi su došli do nas biti mjerodavni za dalju jezikoslovnu analizu. U tim se zapisima, međutim, bez teškoće raspoznaje praslavensko *Světovitъ*,²⁰ tvorba sasvim usporedna imenu drugoga poganskog boga baltičkih Slavena koji se zvao *Jarovitъ*, a njemački ga pisci na latinkom jeziku pišu kao *Gerovitus* (*Gerowitus*) ili *Herovith*.²¹ Ta su dva imena potpuno usporedno izvedena od *světъ* i *jarъ*, dva pridjeva koja oba izriču obilježenost i nabijenost natprirodnom silom, i to *světъ* silom širenja, bujanja i razvoja, a *jarъ* božanskom silom pupanja i rasta. Taj drugi pridjev, *jarъ*, odnosi se na božansku silu pupanja i bujanja, tjeranja i listanja biljnoga svijeta i jednako takom na plodjenje životinjskoga, što se sve osobito očituje u proljeće, a prvi pridjev, *světъ*, odnosi se na božansku silu jačanja, razvoja i prevladavanja svih protivština i izražava u prvom redu numinoznost onoga čemu je pridjeven.²² Drugi se uvelike izgubio, ostavivši tek prepoznatljive tragove u slavenskim jezicima, a prvi je ušao u kršćansko nazivlje, dobio u novim kontekstima novo značenje, ali je opstao kao neizostavan sastojak slavenskoga vjerskog rječnika.

Pridjev *světъ* susreće se u imenu još jednoga boga kojeg su poštovali baltički Slaveni u ranom srednjem vijeku: *Sventebuek*. U tome se prepoznaje *Světobogъ* ili, još uvjerljivije, *Světobykъ*, što bi bio 'sveti bik', utjelovljenje božanske sile životinjske životnosti.²³

Ti se pridjevi javljaju u potpuno usporednim tvorbama i kao poznata slavenska osobna imena, koja nose osobe visoka društvena položaja i velikoga javnog utjecaja. To su imena dobro pozvrđena u ranim slavenskim vladarskim rodovima kao što su *Světoslavъ* i *Jaroslavъ*, kako su se zvali poznati ruski knezovi Святослав и Ярослав te mnogi drugi pripadnici kneževskoga roda. Isto su tako usporedna po tvorbi ugledna imena *Světopŕlkъ* i *Jaropŕlkъ*, koja su nosili poznati knez Moravljana Сѡтопŕлкъ и ruski knez Сѡтополк, pa i drugi pripadnici kneževskoga roda. Od toga je pridjeva izvedeno i muško ime *Jaromirъ*. Pridjevi numinozne kvalifikacije *světъ* i *jarъ* nisu se u praslavenskom dakle zazivali samo kad je trebalo imenovati bogove, nego i kad su se nadijevala imena muškoj djeci istaknutih rodova. Ime velikoga boga baltičkih Slavena *Světovidъ* potpuno se dakle i vrlo

²⁰ Иванов – Топоров 1965, 23–35.

²¹ Usp. Harbord, pisao 1159., 3,6 (1,1,115), Fontes 29,14 i Ebbo, pisao između 1151. i 1159., 3,3 (pag. 861), Fontes 29,14; 3,8 (pag. 865), Fontes 37,36 i 3,8 (pag. 865), Fontes 38,2 te Иванов–Топоров 1965, 38–39 i Katičić 2008b, 113–117.

²² Oba pridjeva pripadaju indoeuropskom sloju praslavenskoga rječnika. Riječ je *světъ* baltoslavenska. Njoj glasovno potpuno podudaran litavski pridjev *šventas* ima posve isto značenje i jednaku porabu, kako kršćansku, tako i pretkršćansku. Podudaran je i pruski pridjev *swenta-* 'svet', tek nam je potvrđen u mnogo ograničenijem izboru kontekstâ. Potpuno je glasovno podudaran i vrlo blizak po značednju avestički, staroiranski, pridjev *spanta-* 'svet', 'prozet dobrom božanskom silom'. To je važan naziv u zoroastrijskom vjerskom leksiku. Sve te riječi nastavljaju strogo po glasovnim zakonima indoeuropsku pridjevsku osnovu *k'wento-*. U tom pogledu dakle baltički, slavenski i iranski tvore cjelinu kontinuiranu i arealno. Drugi indoeuropski jezici stoji je značenjem i porabom podudarnih riječi nešto podalje. No upravo zato pomažu da se razumije temeljno značenje te indoeuropske riječi. Staroindijaska je podudarnost pridjev *švānta-* 'izrastao', 'rascvaten', 'miran', 'smiren'. Po značenju su mu bliske potvrde iz toharskoga: toharski A *kāsu* < *kōn-s-* 'blag', 'dobar' i toharski B *kwānts-* i *kwa(ṃ)ts-* oboje < *kun-s-* ili *kēn-s-*. Germanske su podudarnosti gotaska *hunsł* 'žrtveni prinos' i staroengleska *húsl* 'žrtvenik', 'pričest', oboje < *kun-slo-*. Tako imamo niz prijevornih stupnjeva punine, duljine, duljine-o, i praznine: *kēn-* / *kēn-* / *kōn-* / *kun-*. Očito smo se tu našli ne samo duboko u indoeuropskoj semantici, nego i u morfofonologiji. Tu smo doista zakoračili u duboku starinu. Usp. Skok 1973, 370–371; osobito dobro obradio je to Gluhak 1993. Usp. i Топоров 1988, 14 s bilj. 15 i 16 s bilj. 17, te literaturu što je tamo navedena.

²³ Tako u Pasiji mučenika sahranjenih u Ebbekestorpu, Fontes 65,8. Usp. Иванов – Топоров 1965, 30, 31 i 45.

skladno uklapa u praslavensku onomastiku, antroponimiju jednako kao i u teonimiju, te uspostavlja usku vezu s numinoznom područjem djelovanja božanske sile.

A ime *Svantevid*, u nas poznato i u opticaju, u autentičnim vrelima ne postoji! To treba reći i primjereno naglasiti, tako da se ne može prečuti, jer nam je ono sada već neiskorjenjivo prisutno u književnosti, osobito pošto je Vladmir Nazor 1920. objavio svoj roman "Arkun", te tako to ime predstavlja nedvojbenu kulturnu vrijednost. Upravo zato je važno znati da takav lik toga imena nije znanstveno utemeljen i da mu u tekstovima kojim se želi priopćavati znanost nema mjesta. Toga boga baltičkih Slavena u takvim je kontekstima umjesno svati *Sventovit*, onako kako se poznati knez Slavena Moravljana naziva *Sventoplk*. U tom slučaju možemo, naime, i u hrvatskom imati slogotvorno *l* kako ga imamo u imenu rijeke *Vltava*.

Osobnih imena praslavenskoga podrijetla izvedenih od pridjeva *svētō* mnogo je više. Tu su još *Svētomirō*, *Svētogorō*, *Svētoborō* i, s inačicom osnove, *Svētiboldō*.²⁴ Ovo posljednje južnoslavenski bi bilo *Svetivlad*. U tim su imenima zakodirane sintagme *svētō mirō*, *svēta gora*, *svētō borō* i *svēta volā*, od reda važne za govor o slavenskim pretkršćanskim vjerskim sadržajima. Sve to onomastičko bogatstvo rječito svjedoči o tome kako je praslavenska duhovna predaja bila potpuno prožeta doživljajem numinoznosti koji se opisivao pridjevom *svētō*, još davno prije nego je on dobio svoje, sada svima poznato, kršćansko značenje.²⁵

Teže je pitanje što znači drugi dio božjega imena: *-vitō*. Kako se vidjelo iz potvrda, zupčani zatvornik u njem uvijek je bezvučan: *t*, a ne *d*. To što njemački pisci taj glas pišu i *th* ne dopušta nikakve nesigurnosti oko toga. Taj se niz glasova javlja kao drugi i završni dio i u imenima drugih bogova baltičkih i polapskih Slavena. Već je spomenut bog *Jarovitō* (*Gerovitus*, *Herovith*), a tu su još *Rujevitō* (*Rugievithus*) i *Porevitō* (*Porevithus*) Manje je sigurna slavenska interpretacija božjih imena zapisanih latinski kao *Siemowit* i *Uniewit*. No nema sumnje da se tu radi o istom završetku na *-vitō*. I on se susreće i kod imena uglednih ljudi. Najbliži je primjer ime našega panonskog kneza: *Ludevitō*. Kako je praslavensko *lud-* postalo od indoeuropskoga *leudh-*, što označuje životnu silu rasta (usp. latinski *liberi* 'djeca', gotski *liudan* 'rasti'), značenje imena *Ludevitō* vrlo je blisko značenju imena *Svētovitō*.²⁶ Ovamo ide još *Dobrovitō*, ime opata na Bašćanskoj ploči, pa u Hrvata još *Dragivit* i *Trebevit*, također u 11. stoljeću.²⁷ A i ime *Svētovitō* susreće se kao muško ime u češkom *Svatovít*.²⁸

Istraživači slavenske etimologije nisu uspjeli nepčobitan i neupitan odgovor na pitanje odakle potječe i što znači završetak *-vitō* u imenima slavenskih bogova i uglednih ljudi. Prije se pri tumačenju rado polazilo od crkvenoslavenskoga, ruskog i srpskog, *домовитъ*, izvedenom od *домъ* 'kuća', kojim se prevodi grčko *οικοδεσπότης* 'kućegazda', 'gospodar kuće'. Odatle se zaključivalo da *vitō* znači 'gospodar', polazeći od prešutne pretpostavke da je slavenska riječ kalk grčke i da je, kao i ona, složenica (tako Rozwadowski).²⁹

²⁴ Usp. Топоров 1988, 39-42.

²⁵ Usp. Топоров 1988, cijelo, a osobito 31-35 i 42-44. Posebno je tu bitna rečenica: Жито свято не потому, что оно растет и плодоносит, но оно растет и плодоносит потому, что оно свято искони. —,Nije žito sveto zato što raste i nosi ploda, nego ono raste i nosi ploda zato što je iskonski sveto." Odatle se doista može razumjeti što je pridjev *svētō* značio u praslavenskom sakralnom rječniku. ▽

²⁶ Usp. Топоров 1988, 40.

²⁷ Usp. Šimunović – Lukenda 1995, 222.

²⁸ Usp. Топоров 1988, 40, bilj. 59.

²⁹ Usp. Skok 3 (1973), 599.

U novije vrijeme jako je prevladalo drukčije mišljenje. Crkvenoslavensko *домовитѣ* ne shvaća se više kao složena imenica, nego kao poimeničeni pridjev izveden od *u*-osnove *domu-* / *domov-* sufiksom *-ito-*. Temeljno bi mu značenje bilo nešto kao 'onaj koji pripada domu', dakle kao *domaćin*, što na kraju također znači 'kućegazda'. Još u praslavenskom odvojio se završetak *-ovitѣ* od *u*-osnova i postao je samostalan sufiks kojim se tvore pridjevi koji kažu da je u nekoga ili nečega mnogo onoga što znači osnova. Takvi su pridjevi, dobro potvrđeni kao praslavenski, *bergovitѣ* od *bergѣ*, *duhovitѣ* od *duhѣ*, *gorovitѣ* od *gora*, *lěkovitѣ* od *lěkѣ* i mnogi drugi.³⁰ Imena kao *Jarovitѣ* i *Svętovitѣ* po tom su shvaćanju isti takvi pridjevi, samo poimeničeni i upotrijebljeni kao vlastita imena, imena bogova. Prvo bi ime značilo takvoga u kojega je mnogo onoga što je *jaro*, a drugo takvoga u kojega je mnogo onoga što je *svęto*. I doista, praslavenski pridjev *jarovitѣ* s upravo takvim značenjem dobro je potvrđen.³¹ Ime boga koji se štovao na Rujani može se dakle doista razumjeti kao poimeničeni pridjev.

Tomu, međutim, stoji na putu činjenica da homonimni leksički elemenat *vito-* može stajati i na početku složenoga osobnog imena kao u *Vitomir*. Ovamo idu još muška imena potvrđena već u 10. stoljeću u Hrvata kao *Vitogoj* i *Vitina*.³² To, dakako, nije sufiks kojim se izvode pridjevi, a sve se pokazuje kao dobro poznat odnos između *Miroslavѣ* i *Slavomirѣ*. Stoga zavrjeđuje punu pozornost to da se drugi dio složenih imena *vitѣ* tumači i kao postalo od *viktѣ*, a to opet od indoeuropskog *weikt-* ili *wikt-* koje izriče očitovanje jakosti (tako gotski *weihan* 'boriti se' i latinski *victoria* 'pobjeda', a sakralnu dimenziju toga sadržaja pokazuje latinski *victima* 'žrtva').³³ No niti to tumačenje ne daje nam sigurnost da je to doista tako.

Još jedna etimologija elementa *-vitѣ* ocrtava se kad Skok tumači riječi *obitavati*, *obitelj*. U njima se razaznaje *ob-vit-* a osnova je tu posve podudarna s litavskim i latvijskim *vieta* 'mjesto'. *Svętovitѣ* bi dakle moglo značiti 'onaj kojemu je mjesto sveto'. To bi bio i prvi dio složenih imena kao *Vitomirѣ*.³⁴

No kako god bilo s tim, ime boga Sventovita posve je autentično ukorijenjeno u praslavenskoj davnini. To ime, *Svętovitѣ*, poznato nam je, kako je ovdje podrobno prikazano, samo od baltičkih Slavena. Na široko su ga štovali njihovi narodi kao najvišega i najsilnijega boga. Središte i žarište njegova kulta bilo je na otoku Rujani (latinski *Rugia*, njemački *Rügen*). Latinska vrela zovu slavenski narod koji je tamo živio *Rugiani*, što bi bilo Rujanjani ili Rujanci, ili *Rani*, što bi bilo Ranci. U njih je bilo najveće svetište boga Sventovita, na rtu *Arcona* na sjeveru otoka, na stijeni isturenoj prema otvorenoj pučini. Nazor je u svojem povijesnom romanu pohrvatio ime toga rta kao *Arkun*. Bio je to veličanstven drveni hram s golemim i dojmljivim kipom četveroglavog boga. Osobit ugled uživala su kod svih pomorskih i polapskih Slavena njegova proročanstva. O svem tome izvješćuju Helmold i Sas Gramatik na mjestima koja su navođena kao potvrde za njihove zapise glasovnoga lika božjega imena.

Rujanci su pružali uporan i žilav otpor nadmoćnim kršćanskim silama i snažno se odupirali pokršćavanju. Tek 1168. danski je kralj Valdemar osvojio Rujanu, nasilno nametnuo kršćanstvo i razorio Sventovitov hram na rtu Arkoni. To je bio kraj javnom štovanju

³⁰ Za potvrde tima četirima primjerima usp. ЭССЯ I (1974), 189; 5 (1978), 152; 7 (1980), 49; 14 (19)

³¹ Usp. ЭССЯ 14 (1987), 199.

³² Usp. Šimunović – Lukenda 1995, 222.

³³ Usp. Топоров 1988, 40.

³⁴ Usp. Skok 1972. 536-537.

toga boga, političkoj nezavisnosti Slavena Rujanaca i početak njihova etničkog umiranja. Već stoljećima na otoku Rügenu žive samo Nijemci kršćani.

S tim bogom Sventovitom, koji nam je poznat jedino s Baltika, rado povezuju Kult svetoga Vida gdje god se pojavi na Jadranu. Tako i za Vidovu goru i njezin osobit ugođaj poganske svetosti s velikim pouzdanjem govore i pišu da su na njoj, kao i na drugim mjestima prozvanim po svetome Vidu "stari Hrvati", pogani, štovali svojega boga kojega s Nazorom najradije zovu Svantevid. No s mjerodavne strane to se odlučno poriče. Tako se u Leksikonu ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva može pročitati: „Tvrđnja da je sv. Vid u slavenskim krajevima nadomjetio pogansko božanstvo Svantevida nije utemeljena.”³⁵ Gotovo sasvim ista, ta rečenica stoji i u Općem religijskom leksikonu: „Nije utemeljena tvrđnja da je sv. Vid u slavenskim zemljama nadomjestio poganskog boga Svantevida.”³⁶ Tako bespogovorno postavljena ta se tvrđnja ne može odobriti bez detaljnijeg razmatranja i komentara.

Sveti Vid (*sanctus Vitus*) bilježi se kao svetac već u najstarijim kalendarima na crkvenom Istoku i Zapadu. Dan mu je 15. lipnja. Predaja o njemu, koliko god je legendarno iskićena, pokazuje sva obilježja autentične povijesne jezgre. Rodom je sa Sicilije i mučenik je Dioklecijanovih progona na samom početku 4. stoljeća. Smrt za kršćansku vjeru pretrpio je kao dijete. Tekst njegove legende potječe iz vrermenta oko 600., a pod kraj 6. stoljeća imao je već svoju crkvu u Rimu. "Zaštitnik je ljekarnika, kotlara, pivovara, plesača, glumaca, gluho-nijemih, te pomoćnik protiv »Vidova plesa« (grčenja i trzanja mišića)."³⁷ Istina je da njegov lik uopće nije prikladan da postane kršćanska zamjena za silnoga bojovnika kakav je u baltičkih Slavena bio bog Sventovit.

U kršćanskoj antiki kult sv. Vida nije bio svugda proširen i na prostoru koji je poslije postao hrvatski bio je nepoznat. No u ranom srednjem vijeku došlo je do znatnih promjena. Godine 775. prenesene su njegove moći iz Rima u benediktinski samostan St. Denis kod Pariza. Odatle su benediktinci širili njegov kult i dalje. Jedan su dio relikvija prenijeli u novoosnovanu opatiju Corvey na rijeci Weser (*Corbeia Nova*) u zemlji tek pokorenih i pokrštenih Sasa, današnjoj Vestfaliji. Bila je kao sadnica opatije Corbie u francuskoj Pikardiji. Novopokršteni su Sasi pod znakom svojega svetca zaštitnika ratovali protiv svojih poganskih susjeda, polapskih Slavena. A njemački kralj Henrik I. (oko 919.-936.) poklonio je godine 920. jednu svetčevu ruku češkom knezu Václavu († 929).³⁸ Od tada se te svete moći čuvaju i poštuju u katedrali sv. Vida na praškome Gradu koja je upravo tada bila u gradnji i taj je svetac postao zaštitnik Praga i češkoga kraljevstva. U gradu na gori time je poslije pokrštenja Čeha zamijenjen kult boga Peruna, slavenskoga gromovnika. O bogu Sventovitu tu nema spomena. Sve je to potpuno u skladu s tvrdnjom u našim leksikonima.

No ipak je nedvojbeno posvjedočeno da je bilo pokušaja da se kult boga Sventovita zamijeni kultom svetoga Vida i pogani tako dovedu do toga da prihvate kršćansku vjeru. Bilo je to tamo gdje je poznato da su slavenski pogani poštovali boga Sventovita, na Baltičkom moru, upravo na otoku Rujani. Helmold, pišući između 1164. i 1168., izvješćuje o tom ovako (1,6 [1,1, 16]): (*Monachi*) *Peragratique multis Slavorum provinciis pervenerunt ad eos qui dicuntur Rani sive Rugiani et habitant in corde maris. Ibi fomes est errorum et sedes ydolatriae. Predicantes itaque verbum Dei cum omni fiducia omnem illam insulam*

³⁵ Leksikon 1979, 583.

³⁶ Opći religijski leksikon 2002, 1007.

³⁷ Usp. Leksikon 1979, 583-584. Vidi i Nahtigal 1956, 3-4.

³⁸ Usp. Nahtigal 1956, 3-4 i Leksikon 1979, 583.

*lucrati sunt, ubi etiam oratorium fundaverunt in honorem domini et salvatoris nostri Iesu Christi et in commemoracionem sancti Viti, qui est patronus Corbeiae. Postquam autem, permittente Deo mutatis rebus, Rani a fide defecerunt, statim pulsus sacerdotibus atque Christicolis religionem verterunt in supersticionem. Nam sanctum Vitum, quem nos martirem ac servum Christi confitemur, ipsi pro Deo venerantur, creaturam antepontes creatori. Nec est aliqua barbaries sub celo, quae Christicolis ac magis exorreat; solo nomine sancti Viti glolriantur, cui etiam templum et simulachrum amplissimo cultu dedicaverunt, illi primatum deitatis specialiter attribuentes. De omnibus quoque provinciis Slavorum illic responsa petuntur et sacrificiorum exhibentur annuae soluciones.*³⁹ – „(A redovnici ...) I pošto su proputovali mnoge pokrajine Slavena stigli su do onih koji se zovu Ranci ili Rujanci i stanuju u srcu mora. Tamo je gorivo zabluda i sjedište idolopoklonstva. Propovijedajući, dakle, riječ Božju s punim pouzdanjem, dobili su cijeli onaj otok, gdje su čak utemeljili crkvu u čast našem gospodinu i spasitelju Isusu Kristu i na spomen svetomu Vidu, koji je zaštitnik samostana u Corveyu. A pošto su pak, kad je to dopustio Bog u promijenjenim prilikama, Ranci otpali od vjernosti, odmah su otjerali svećenike i poštovatelje Kristove, te pravu vjeru promijenili u praznovjerje. Naime, svetoga Vida, za kojega mi ispovijedamo da je mučenik i sluga Kristov, oni štiju kao boga i tako stavljaju stvorenje ispred stvoritelja. I nema ikoje druge barbarštine pod nebom koja više užasava poštovatelje Kristove i svećenike; razmeću se samo imenom svetoga Vida, kojemu su posvetili čak hram i kip te ih nadasve štiju, pridajući posebno njemu božansko prvenstvo. Iz svih slavenskih pokrajina traže ondje proročanske odgovore i prinose godišnja podavanja žrtvenih prinosa.”

Ta se vijest doima vrlo neobično. Iz nje se saznaje da su Slavenima na Rujani i prije danskoga osvajanja stigli misionari, benediktinci iz Corveya i da su ih pokrstili. Uveli su kod njih kult sv. Vida, svojega zaštitnika, očito zato da bi ih čvršće vezali uz kršćanstvo. Helmold to ne kaže, ali se ne može izbjeći pretpostavka da je pri tome velika sličnost slavenskoga glasovnog lika imena toga svetca *svętv Vitv* s imenom boga kojega su Rujanci štovali, a bilo je *svętovitv*, pri tome uzeta u račun kako bi olakšala predobivanje tek pokrštenih Slavena. No prilike su se promijenile, njemački utjecaj na otoku je oslabio i Rujanci su se vratili poganstvu, tek što su sada, kazuje Helmold, svetoga Vida štovali kao svojega boga. Sventovit im je postao sveti Vid i obnovljen mu je sav poganski kult. Prihvatili su to i drugi nekršteni baltički i polapski Slaveni.

Helmold sa vraća na ta zbivanja na još jednom mjestu i tamo kazuje nešto više (2, 108 [12; 1, 1, 212]): *Tenuis autem fama commemorat Loidewicum Karoli filium olim terram Rugianorum obtulisse beato Vito in Corbeia, eo quod ipse fundator extiterit cenobii illius. Inde egressi predicatoris gentem Rugianorum sive Ranorum ad fidem convertisse feruntur illicque oratorium fundasse in honore Viti martiris, cuius venerationi provincia consignata est. Postmodum vero, ubi Rani, qui et Rugiani, mutatis rebus a luce veritatis aberrarunt, factus est error peior priore; nam sanctum Vitum, quem nos servum Dei confitemur, Rani pro Deo colere ceperunt, fingentes ei simulachrum maximum, et servierunt creaturae pocius quam creatori. Adeo autem haec supersticio apud Ranos invaluit, ut Zvantevith deus terrae Rugianorum inter omnia numina Slavorum primatum obtinuerit, clarior in victoriis, efficacior in responsis.*⁴⁰ – „Slabašan pak glas iz starine pamti da je Ludovik Karlov sin jednom zemlju Rujanaca prinio svetomu Vidu u Corveyu zato što je on sam (tj. Ludovik) bio osni-

³⁹ Fontes 1931, 42, 16-34.

⁴⁰ Fontes 1931, 46, 25-47, 1.

vač toga samostana. Pripovijeda se da su odande izašli propovjednici i da su rod Rugijaca ili Ranaca obratili na vjeru te da su ondje sagradili crkvu na čast Vidu mučeniku kojega je poštivanju potvrđena ta pokrajina. A poslije, kada su Ranci, koji se zovu i Rujanci, pošto su se promijenile prilike, odlutali od svjetla istine, zapali su u zabludu goru od prijašnje; naime, svetoga Vida, za kojega mi ispovijedamo da je sluga Božji, počeli su Ranci poštivati kao boga, istesali mu golem kip i služili su stvorenju više nego stvoritelju. To je pak praznovjerje tako ojačalo u Ranaca da je Sventovitu, bogu zemlje Rujanaca, pripalo prvenstvo među svim božanstvima Slavena te je bio slaviji od njih u pobjedama i djelotvorniji u proročanskim odgovorima”.

Tu Helmold pripovijeda posve isto samo dodaje da je prema “slabašnom glasu iz starine” Slavene na otoku Rujani davno prije danskoga kralja Valdemara pokrstio vladar od roda Karla Velikoga. Među njima su kao misionari djelovali benediktinci iz samostana Corvey u nedavno pokrštenoj zemlji Sasa, a taj samostan osnovao je isti taj vladar. Helmold kaže da je on bio Ludovik Karlov sin To je bio car Ludovik Pobožni (814.-840.). No oko toga postoji i neka nesigurnost. Tu se pokazuje da je glas iz starine doista bio još samo slabašan. Rujanu je kao prvi pokrstio Ludovik II. (855-875), također vladar iz loze Karolinga, sin cara Lotara, unuk Ludovika pobožnog i praunuk Karla Velikoga.⁴¹

O istome pripovijeda i Sas Gramatik. On veli da se na Arkoni poganskim obredima silno poštovao kip kojega su krivo nazivali imenom svetoga Vida (*simulacrum .. falso sacri Viti vocabulo insignitum*).⁴² Čudovišni kumir na Arkoni koji su tamošnji pogani zvali svetim Vidom spominje Sas Gramatik na još jednom mjestu.⁴³ A u ispravi cara Fridrika od 1170. stoji da su Rujanci, pošto je razbijen njihov golemi kumir Sventovit, prisilno pokršteni na dan svetoga Vida (... *maximo ydolo eorum destructo, in die beati Viti martiris invitos ad baptismum coegit*).⁴⁴

Već je dakle na Rujani, u glavnom svojem svetištu, slavenski bog Sventovit doveden u vezu sa svetim Vidom (*sanctus Vitus*). Pri pokrštanju je prema svjedočanstvu vjerdostojnih vrela bilo nastojanja da se njegov kult zamijeni poštivanjem svetoga Vida. Ako je dakle do toga, ona apodiktična rečenica iz naših leksikona sigurno nije istinita. No ona jest istinita u tom smislu da se nikako ne može iz postojanja kulta svetoga Vida na slavenskom zemljištu, pa tako i na našem Jadranu, odmah zaključivati da je njime zamijenjen stariji kult boga Sventovita, čemu su u nas mnogi skloni. A kult sv. Vida na vrhovima gora i uzvisina na cijelom nizu lokaliteta na kojima ima razloga misliti na kontinuitet poganskoga slavenskog kulta u kršćanskoj preoblici sasvim sigurno zamjenjuje kult Peruna, slavenskoga boga gromovnika, njegova je *interpretatio christiana*.

Kada se radi o *svetom Vidu*, postavlja se pitanje odakle na kraju toga imena zvučni zupčani zatvornik *d*, kada je *sanctus Vitus* preuzeto u slavenski jezik kao *svęto Vitъ*. Tako je svagdje i ostalo, a isprva je bilo tako i u južnoslavenskim jezicima. U kalendaru Asemanova evanđelja taj se svetac zove upravo tako. Tek poslije je u južnoslavenskim jezicima od *Vit*, što se slaže s latinskim izvornikom, postalo *Vid*, kako je u hrvatskome gotovo beziznimno. Za tu promjenu nema pouzdanoga objašnjenja. Iznose se različita,⁴⁵ ali je od svih

⁴¹ Usp. Топоров 1988, 9, bilj.10. Inače bi se tu lako pomišljalo na kralja Ludovika I. Njemačkog (840-876), sina cara Ludovika Pobožnog i unuka Karla Velikog.

⁴² Fontes 1931, 48, 17-20.

⁴³ Fontes 1931, 20-33.

⁴⁴ Fontes 1931, 48, 5-7.

⁴⁵ Usp. Skok 1973, 585.

najuvjerljivije da je do toga došlo izjednačavanjem s imenicom *vid* jer je *sveti Vid* po vjерованju naroda na tom prostoru postao *vidar vida*, čudesni izlječitelj očnih tegoba. Kada je to bilo, teško je točno odrediti jer on to po staroj crkvenoj predaji nije bio. Nema to veze niti s poganskim bogom Sventovitom, s kojim se *sveti Vid* tako rado povezuje i gotovo identificira, jer pišući o njem crkveni pisci nigdje ne spominju da je ljekovito djelovao na *vid* i oči. Tek u nas se ime *Vit* paretimološki povezalo s imenicom *vid* i glagolom *vidjeti*, pa se po tome preoblikovalo u *Vid* jer se taj svetac time bolje uklopio u kontekst narodnoga vjерованja o njem.⁴⁶ Vjerovalo se da *Vidove* trave i vode s *Vidovih* vrela liječe oči i *vid*, osobito na dan svetoga *Vida*. To se vjерованje vrlo razgovjetno očituje i u obrednim formulama kakav je pučki zaziv: *Sveti Vide, vidi me!*, uobičajen na Braču, Hvaru i u Poljicima. Isto tako starinska molitva: *Sveti Vide koji vidiš*.⁴⁷ Isto tako i u gatalici koju govore djevojke kad hoće da u snu *vide* svojega suđenoga: *O moj Vide viđeni! O moj dragi suđeni!*⁴⁸ Nema dvojbe da je i u tom posljednjem zazivu *Vid* svetačko ime, premda to iz metričkih razloga ostaje neizrečeno, pa je *Nodilo* bio sklon tu *vidjeti* ime poganskoga boga *Vid* očuvano u narodnoj pjesmi u izvornom liku i porabi. Ta pretpostavka nema temelja, ali nema dvojbe da je u tim obrednim tekstovima živa tradicija i poetika slavenskoga poganstva. U njima je, naime, noseći element jezičnoga oblikovanja tradicionalna *figura etymologica*, ovdje upravo *figura paretymologica*. Toj paretimologiji za ljubav promijenjeno je svetčevo ime od *Vit* u *Vid*. Drugo su opet imena kao *Malovid*, *Dobrovid*, *Snovid*, *Zavid(a)*. U njima je završni dio složenice doista imenica *vid* i nemaju nikakve veze s imenom svetoga *Vida*.⁴⁹

Nikakve paretimologije nema u pjesmu koju *Nodilo* smatra važnom u tom sklopu:

Чува овце Виде чобанине,
 Виде овце, Видосава јањце.
 Виде свира у златну свиралу,
 Видосава ситан везак везе.
 Леже Виде санак боравити,
 мало трену, па се брзо прену:
 – Сејо Видо, ја сам ожеднео!
 – Иди, Виде, за гору за воду,
 те пиј воде и умивај лице,
 и донеси мени у свирали.
 ...;
 Пила воде сеја Видосава,
 пила воде и умила лице.
 Сину лице кано јарко сунце.
 ...
 Проговара Виде чобанине:
 Ил' ми волиш верна љуба бити,
 ил' ми волиш сабљу целивати?⁵⁰

⁴⁶ Usp. Šimunović – Lukenda 1995, 215 i 219.

⁴⁷ Usp. Šimunović – Lukenda 1995, 219 i 221.

⁴⁸ Usp. Nodilo 1981, 649.

⁴⁹ Usp. Šimunović – Lukenda 1995, 219.

⁵⁰ Usp. Nodilo 1981, 64. Kao izvor za tu “čudnovatu neku pjesmu srpsku” navodi: U *Vili Beogr.*, g. 1866, br. 41.

Doista nije lako vidjeti tu s Nodilom izvoran poganski tekst o bogu *Vidu* i njegovoj ženi *Vidi*, ovdje *Vidosavi*. Nema tu nikakve paretimologije s *vid*, *vidjeti*. Ima tu doduše blijed odsjaj pradavnoga obrednog pjeva, ali je to preradba mitskog kazivanja o svetoj rodoskrvnoj svadbi. Vid i Vidosava jesu izvorno božanski par, brat i sestra, Jarilo i Morana.⁵¹ A zašto su tu nazvani baš Vid i Vidosava nije nam poznato. Svakako, sa Sventovitom baltičkih Slavena nemaju, koliko se može vidjeti, baš nikakve veze.

Prava i nedvojbeno pretkršćanska predaja obrednoga teksta koji iznosi mitske odnose i prikazuje skrovito ustrojstvo svijeta susreće se u obrednoj pjesmi, molitvenoj, zapisanoj u selu Kolanu na otoku Pagu, sa sjeverozapadne strane blizu brdu Sveti Vid, o kojem je gore već bilo riječi. Zapisana je ovako:

*Sveti Vide, božji dide,
mi k tebi na gorika,
ti k nama na dolika.
Oj dondole, dondole!
Na tvojemu na oltaru
položi nam ovcu šaru.
Oj dondole, dondole!
Da nam krave budu plodne,
da nam njive budu rodne.
Oj dondole, dondole!
Da nam ovce janjci vode,
da u lokvam bude vode.
Oj dondole, dondole!⁵²*

Okolnosti toga zapisa osobite su, pa ovdje nije suviše točnije ih opisati. Zapisao ju je Berto Balabanić (1909.-1987.) od svojega djeda koji je umro u 85. godini. Taj ju je čuo u djetinjstvu i zapamtio. Moglo je to biti negdje u sredini 19. stoljeća. A Balabanićev djed ju je čuo kad ju je pjevao neki Fumić zvan Glavan, slaboumni mladić, i skakao pri tome na jednoj nozi, a oko njega su se okupljala seoska djeca.⁵³ Berto Balabanić bio je pak pučki pjesnik koji je, kako kaže Nikola Crnković, na domaćoj čakavici ispjevao *nekoliko zanimljivih pjesama s tematikom iz prošlosti hrvatskog naroda*.⁵⁴ Takav zapisivač mogao je biti i nepozvan obrađivač.

Kraj svega toga iz te pjesme zapisane u Kolanu izbija dah autentične arhaičnosti. Prvi stih, koji izaziva osobitu pozornost, nije ničija recentna igrarija. Usmena predaja sa srokom *Vid - did* potvrđena je u jednoj drugoj pjesmi iz Kolana koje je zapisivač umro 1987. u 88. godini života. U njoj dolaze stihovi:

⁵¹ Usp. Katičić 2008c.

⁵² Usp. Šonje 1995, 111-115. Istu tekstovnu predaju priopćio mi je 1993. usmeno Mate Maras u motorinu dok smo u većem društvu prilazili pristaništu u Dubovici na Hvaru. Nije mi rekao odakle mu, niti je bila prilika da ga pitam za to.

⁵³ Usp. Šonje 1995, 112.

⁵⁴ Usp. Šonje 1995, 111, bilj. 12.

*A na Vidu, a na didu
Svaka druga dobra slidbu.*⁵⁵

Tako se dakle autentično pjevalo.

To pak da je sveti Vid "božji djed" ne znači drugo nego da je on u vezi s bogom, da je zapravo i sam bog. To je nešto što se smjelo samo natuknuti i odmah nejasno zabašuriti, a zapravo je to baš ono što Helmold smatra da kršćane najviše užasava kod Rujanaca: pod imenom svetoga Vida slavi se i poštuje poganski bog! Jasno je i koji je to bog. Nema ni kakva razloga misliti da je to Sventovit jer nemamo niti jedan podatak koji bi potvrđivao da su poganski Slaveni na Jadranu štovali boga toga imena kao što su ga štovali poganski Slaveni na Baltiku. Sve što se o tome govori i piše puka su domišljanja. Ali to da se u tom arhaičnom obrednom tekstu aktualizira i ističe temeljna oprjeka *gorě - dolě*, a bog kojega nastavlja sveti Vid pridružuje njezinom gornjem polu, pokazuje nedvojbeno koji je to bog: gromovnik Perun. On je *gorě*, što će reći 'na gori', na njezinu vrhu, a taj vrh predstavlja nebo na kojem stoluje Perun u svojem dvoru, sjedi na vrhu krošnje svjetskoga stabla i od-atle gleda u daljinu.⁵⁶ To sve znači ono: *mi k tebi na gorika, / ti k nama na dolika*. Tek kad se uspostavi pravi kontekst, dobivaju te riječi smisla.

Da se tu pod imenom svetoga Vida doista govori o gromovniku pokazuje i obredni pripjev: *Oj dondole, dondole!* Tu se, dakako odmah pomišlja na dodolske pjesme, kao na primjer (СНП 1, 184): Молимо се вишњем бугу, / ој додо, ој додо ле! Ali bliža se podudarnost može naći u baltičkoj tradiciji. Ona čuva više pretkršćanske starine nego slavenska jer su se Balti pokrstili znatno kasnije nego Slaveni. U litavskom tako bog gromovnik *Perkūnas*, što je glasovno podudarno sa slavenskim *Perunъ* i tek se u tvorbi nešto razlikuje, nosi nadimak *Dundulis*.⁵⁷ Njime mu se obraćaju kao zazivom, a on kao i hrvatski obredni zaziv *dondole* tim umetnutim nosnim zatvornikom glasovno oponaša tutnjavu groma. Ta nam onomatopeja predstavlja duboku davninu obrednoga svetog pjeva baltičkog i slavenskog. Ta podudarnost čvrsto dokazuje da se u pjesmi iz Kolana pod imenom svetoga Vida pjeva o gromovniku Perunu. Zaziv *dondole* može se čak razumjeti kao vokativ obredne epikleze.⁵⁸ Slavenski bi *Perunъ* onda svetim nadimkom bio *Dondolъ* kao što je litavski *Perkūnas* svetim nadimkom *Dundulis*. Ispuštanjem nosnoga zatvornika od *Dondole* došlo bi se *Dodole*, a to je potpuno u skladu s time da se dodolski običaji smatraju prežiticima obreda kojima se nastoji dobiti od Peruna da oslobodi kišu.⁵⁹

Sve se dakle lijepo slaže u cjelovitu sliku. Ostalo što se traži od svetoga Vida, zapravo od Peruna, u toj molitvi potpuno je u skladu s bitnim motivima stare slavenske vjere. Osobito je tu autentičan stari sveti srok *roditi - ploditi*, što je također znak autentičnosti.⁶⁰ Koliko god se ta pjesma preoblikovala, pa čak i njome možda manipuliralo, zadržala je neizbrisiv biljeg svoje prvotne slavenske pretkršćanske obredne autentičnosti. Ishodište te usmene predaje molitva je Perunu gromovniku.⁶¹ Njegovo štovanje nastavilo se i poslije

⁵⁵ Usp. Šonje 1995, 112.

⁵⁶ Usp. Katičić 2008a, 45-46, 62-65 i 70-71.

⁵⁷ Usp. Иванов – Топоров 1974, 106 и 116.

⁵⁸ Taj važni bogoštovni pojam određuje Leksikon 2002, 241 ovako: „**epikleza** (grč. ἐπίκλησις; nadimak, zazivanje). U grčkoj religiji, atribut uz ime božanstva rabljen u bogoštolvu za naznaku osobita svojstva u povodu kojeg se božanstvo u danom trenutku spominje ili obredno zaziva”.

⁵⁹ Usp. Иванов – Топоров 1974, 106.

⁶⁰ Usp. Katičić 2008c, 58-59 i 95.

⁶¹ Molitva Perunu došla je do nas i u jednom ruskom zagvoru. Usp. Katičić 2008a, 230-231.

pokrštenja tek sad sa svetim Vidom kao titularom i u okviru kršćanske crkvene obrednosti. Tako na brdu *Sveti Vid* na Pagu i na *Vidovoj gori* na otoku Braču i na mnogim drugim uzvisinama i gorama po hrvatskome i njemu susjednom južnoslavenskome zemljištu.⁶²

Ali u kultu svetoga Vida naši ljubitelji hrvatskih starina često gledaju trag poganskoga boga *Vida*, koji "sve vidi", pa se zato zvao i *Svevid*, što je izbrušeno u brzom govoru ostavilo traga u toponimiji kao *Sevid*, kod Rogoznice ponad rta Ploča, najisturenijega rta na istočnoj obali Jadrana, i na drugim mjestima.

Ozbiljan pregled vrela i ocjena argumenata na kojima je to mišljenje zasnovano pokazuje da slavenski poganski bog *Vid* ne postoji, niti kod nas, niti gdje drugdje u slavenskom svijetu. On je samovoljno izmišljen, pa mu ne pripada ni *Vidova gora*, kako je god baš taj oronim osobito sugestivna u tom pogledu. Postoji samo bog Sventovit u ranomu srednjem vijeku na otoku Rujani i drugdje kod baltičkih i polapskih Slavena i sveti Vid, kršćanski svetac koji se štjuje ili se štovao na mnogo mjesta slavenskoga jezičnog prostora, a bar u nas se uz svetoga Iliju, svetoga Mihovila, a ponekad i svetoga Jurja karakteristično javlja kao *interpretatio christiana* poganskoga gromovnika Peruna. Na Rujani su franački benediktinci iz samostana Corvey poštovanjem svetoga Vida pokušali zamijeniti kult poganskoga boga tamošnjih Slavena Sventovita, ali je to dovelo do toga da su Slaveni, oslobodivši se franačke političke kontrole, stali svetoga Vida poštovati kao poganskoga boga. Ili se bar tako učinilo njemačkim crkvenim piscima zbog sličnosti imena. A bogu Sventovitu nema osim na skrajnjem slavenskom sjeverozapadu baš nikakva pouzdana traga. Nema stoga razloga da se kult svetoga Vida i izvan toga sjeverozapada smatra njegovim kršćanski preoblikovanim nastavkom.

Sve to, dakako, treba imati u vidu kada se razmatra pretkršćansko razdoblje naroda slavenskoga jezika, ali, koliko god bilo čvrsto utemeljeno, pitanja se tu postavljaju i dalje. Ovime što je tu izneseno nije protumačen toponim *Svevid* ili *Sevid*. On se na nekim mjestima javlja pored *Sutvit*,⁶³ pa je vjerojatnije da je to ime, izbrušeno u brzom govoru, postalo od *S(v)e(t)vid* nego od *(V)sevid* ili *S(v)evit*, čemu inače nema traga u svem slavenskome svijetu. Paralela bi tu bio istarski toponim *Svetvinčenat*. Nije protumačeno niti ime *S'vid*, koje navodi Škobalj ne objašnjavajući niti koji izgovor time zapisuje niti odakle je uzeo to ime.⁶⁴

Osobito se nameće pitanje o odnosu između božanstava koja se nazivaju *Světovitŕ* i *Perunŕ*. Istina, *Perunŕ* je, čini se, potvrđen i u baltičkih Slavena kao *Prone*, što se javlja kod Helmolda kao tekstualna varijanta od *Prove*,⁶⁵ a sukladno je s *Prohn*, kako je potvrđeno ime boga Peruna u njemačkoj toponimiji.⁶⁶ Ali u vrelima što su došla do nas ostaje sasvim blijed. Već odavno se uočilo da u onim stranama ulogu Peruna igra Sventovit. A ruski indoeuropeisti Ivanov i Toporov, utemeljujući nov pristup i novo razdoblje u istraživanju poganske vjere starih Slavena, opisali su Sventovita kao Perunovu "hipostazu", kako god taj naziv tu treba razumjeti.⁶⁷ *Perunŕ* je kao i mnoga druga imena mitskih bića zapravo opisni nadimak kojim se, kad se izgovara pokazujući sveto znanje o njegovoj pravoj na-

⁶² Gust razmještaj toponima s imenskom osnovom *Vit-* / *Vid-* na zapadnom južnoslavenskom prostoru prikazali su na karti Šimunović – Lukenda 1995, 224.

⁶³ Usp. Marun 1897, 142.

⁶⁴ Usp. Škobalj 1970, 439.

⁶⁵ Fontes 1931, 44,6.

⁶⁶ Usp. Katičić 2008, 293.

⁶⁷ Usp. Иванов – Топоров 1974, 26–30. Vidi i Katičić 2008a, 119.

ravi, nastoji obredno djelovati na njega, a time i na zbivanja u svijetu. U usmenoj predaji obrednoga teksta kojim se kazuje mit potvrđeno je to i sasvim nedvosmisleno: *Perunъ peretъ* (bjeloruski: прыун перецъ) – „Perun udara”.⁶⁸ Hrvatski bi to bilo *Perun pere*, tek što je tu glagol promijenio značenje polazeći od slike udaranja mokrim rubljem o dasku. Ta *figura etymologica* jasno pokazuje da ime *Perunъ* zapravo kazuje o tom bogu da je ‘onaj koji udara’, dakle gromovnik.

A i *Svętovitъ*, kakva god da je etimologija drugoga dijela toga imena, također se najbolje može shvatiti kao opisni nadimak, kao obredna epikleza. Po njoj je Perun na Arkoni bio poznat svemu svijetu i njome se nazivao kao pravim imenom. To je kao kad govorimo o crkvi Svetoga Spasa, a zapravo mislimo na Isusa Krista, našega Spasitelja. Epikleza je zapravo zaziv. I ništa ne govori protiv toga da je *Svętovitъ* bio obredni zaziv Peruna. On označuje biće prožeto numinoznošću, sve prožeto božanskom životnom silom, nabujalo od nje, čvrsto i snažno. Kraj toga imena stoji *Jarovitъ*, također epikleza mladoga boga tjeranja trave i mladica, pupanja i rodnosti. Jedno opisuje boga da je *svętvъ*, a drugo da je *jarvъ*. Ta dva pridjeva, oba važna za valjan govor o slavenskoj pretkršćanskoj vjerskoj slici svijeta, po sadržaju su vrlo bliska, a razlikuju se u tome što se božanska snaga rasta, razvoja i bujanja prvim, *svętvъ*, prikazuje kao čvrsta, stalna, trajna i stamena, a drugim, *jarvъ*, kao ustreptala, nagla, plahovita i žestoko navalna. To je pak potpuno u skladu s time da se Perun, koji se prema toj pretpostavci zaziva kao *Svętovitъ*, zamišljao kao bradata muškarčina u punoj snazi, a bog njegov sin, koji se zazivao kao *Jarovitъ*, zamišljao kao nježan i svež mladić u kojem su tek prošikitali životni sokovi.

Ako je to tako, onda bi valjalo očekivati da se u očuvanim ulomcima kazivanja slavenskih obrednih pjesama susretne sintagma *svętvъ Perunъ*. Koliko je do sada poznato, toga nigdje nema, a teško je i zamisliti jer je kršćanska reinterpetacija pridjeva *svętvъ* u svim slavenskim jezicima sasvim nadmoćno prevladala. Ne može se o poganskom bogu reći da je svet. Ali mnogo plića kristijanizacija Balta dopustila je da se u jednom starijem litavskom tekstu javi dijalekatsko i folklorno *švents Perkūns*,⁶⁹ dakle ‘sveti Perun’, bez obzira na svu usrdnu katoličku pobožnost litavskoga puka. Nema dakle razložite dvojbe da je i u slavenskom obrednom pjevu izvorno postojalo *svętvъ Perunъ*. A ako je pak *Perunъ* bio *svętvъ*, doista nema razloga da se obredno ne bi zazivao kao *Svętovitъ*, upravo onako kako se drugi bog, njegov sin, koji je bio *jarvъ*, zazivao kao *Jarovitъ*, pa odatle, daleko poznatiji, hipokoristik *Jarylo*.

Nema dakle zaprjeke pretpostaviti da je i Slavenima na Jadranu *Svętovitъ* bila Perunova epikleza. To je kao i u 9. stoljeću na Rujani moglo poticati da se njegov kult uzme kao zamjena za poganski Perunov kult na vrhovima pa da je tako postao jedna od karakterističnih *interpretationes christianae* slavenskoga boga gromovnika. Sve je to moguće, ali nemamo nikakvih podataka koji bi nam govorili da je doista bilo tako. To i u žaru zavičajnoga starinarstva nikada ne valja smetnuti s uma.

⁶⁸ Usp. Katičić 2008a, 188-190.

⁶⁹ Usp. Топоров 1988, 28.

Literatura

- Burić, Tonči, Odnos sveti Vid – Svantevid na istočnoj obali Jadrana, *Historia antiqua* 13, Pula 2005, 461-486.
- Crnković, Nikola, Prepoznatljivost starohrvatskih poganskih svetišta u dijelu primorja zapadne Hrvatske, *Grobnički zbornik* 2, Rijeka 1992, 124-132.
- Crnković, Nikola, Vjera i svetišta starih Hrvata. *Croatica Christiana Periodica* 17, 33, Zagreb 1994, 59-90.
- ЭССЯ Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Под редакцией О. Н. Трубачева, Москва 1974–
- Fontes historiae religionis Slavicae, collegit Carolus Henricus Meyer, Fontes historiae religionum ex auctoribus Graecis et Latinis collectos edidit carolus Clemen, fasciculus IV, Berolini 1931.
- Gluhak, Alemko, *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb 1993.
- Иванов, Вячеслав Всеволодович – Владимир Николаевич Топоров, *Славянские языковые моделирующие семиотические системы (древний период)*, Москва 1965.
- Иванов, Вячеслав Всеволодович – Владимир Николаевич Топоров, *Исследования в области славянских древностей. Лексикологические и фразеологические вопросы реконструкции текста*, Москва 1974.
- Katičić, Radoslav, *Uz početke hrvatskih početaka*, Split 1993.
- Katičić, Radoslav, *Božanski boj*, Zagreb 2008. (a)
- Katičić, Radoslav, *Trudan hod*, *Filologija* 50, Zagreb 2008, 39-143. (b)
- Katičić, Radoslav, *Zeleni lug*, *Filologija* 51, Zagreb 2008, 41-132. (c)
- Katičić, Radoslav, *Perunovo svetište u Varešu*, u tisku (očekuje se 2010.).
- Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, uredio Anđelko Badurina, Zagreb 1979.
- Lukežić, Irvin, O kultu svetoga Vida, *Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka*, sv. 35-36, Rijeka 1994, 133-144.
- Marin, Emilio i suradnici, *Sveti Vid. Naronna. Niz Arheološkog muzeja* 1, Split 1999.
- Marun, Lujo, *Arheološki prilozi o religiji poganskih Hrvata*, *Starohrvatska prosvjeta* 3, sv. 3-4, Knin 1897, 141-144.
- Mužić, Ivan, *Ostaci kulta pretkršćanskog boga Vida na teritoriju Hrvata*, *Starohrvatska prosvjeta*, III. serija – svezak 34 (2007), Split 2007, 477-490.
- Nahtigal, Rajko, *Свѣтовитъ*, *Slavistična revija* 9, Ljubljana 1956, 1-9.
- Nodilo, Natko, *Stara vjera Srba i Hrvata*, Split 1981.
- Opći religijski leksikon*, glavni urednik Adalbert Rebić, Zagreb 2002.
- Putanec, Valentin, *Refleksi starodalmatoromanskog pridjeva sanctus u onomastici obalne Hrvatske*, *Slovo* 13, Zagreb 1963, 193-
- Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1, Zagreb 1971; 2, 1972; 3, 1973; 4, 1974.
- СНП 1 Српске народне пјесме, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Књига прва, у којој су различне женске пјесме. У Бечу, у штампарији јерменског манастира, 1841.
- СНПос Српске народне пословице, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. У Бечу, у штампарији јерменског манастира, 1849.

- Šegvić, Kerubin, Vjera Vidova ili religija Srba i Hrvata po osnovi Natka Nodila, Split 1898.
- Šimunović, Petar, Toponimija otoka Brača, Supetar 1972.
- Šimunović, Petar – Lukenda, Marko, Osobno ime Vid, Rasprave zavoda za hrvatski jezik, sv, 21, Zagreb 1995, 213-225.
- Škobalj, Ante, Obredne gomile, Sveti Križ na Čiovu 1970.
- Škobalj, Ante, Vjera starih Hrvata na reljefu u Zmajevoj spilji na otoku Braču. Prilog poznavanju vjere poljičkih glagoljaša, bosanskih krstjana i starih Hrvata uopće, Duće 1986.
- Šonje, Ante, Svetovidov kult na otoku Pagu. Povijesno-etnografski zapis, Dometi 7-12, V, Rijeka 1995, 107-118 (Tekst priredio za tisak Nikola Crnković).
- Топоров, Владимир Николаевич, Язык и культура: об одном слове–символе (к 1000–летию христианства на Руси и 600–летию его на Литве), Балто–славянские исследования 1986, Москва 1988, 3–44.

Die Vidova gora auf Brač und Sankt-Veit

Radoslav Katičić

Die verbreitete und oft wiederholte Auffassung, dass die *Vidova gora*, der ‘Veitsberg’, auf Brač nach einem heidnischen slawischen Gott *Vid* benannt ist und ebenso wie die zahlreichen Sankt-Veit (*sveti Vid*) gewidmeten Kirchlein im westlichen südlawischen und nicht zuletzt im adriatischen Raum mitsamt der Kathedrale von Rijeka den Kult des aus dem Frühmittelalter von der Ostsee und der Insel Rügen her wohlbekannten slawischen Gottes Sventovit in christlicher Umwandlung fortsetzen, wird hier einer eingehenden Quellenkritischen Überprüfung unterzogen. Das Ergebnis ist, dass Sankt-Veit bei den adriatischen Slaven tatsächlich als *interpretatio christiana* fungiert, aber als eine des slawischen Donnergottes Perun. Der Gott Sventovit kann nur bei den Ostsee- und Elbeslawen als belegt gelten. Der Name *Vid* anstatt *Vit* für lateinisch *Vitus* geht auf eine durch südslawischen, nicht urslawischen, Volksglauben bedingte Paronymie zurück. Für eine slawische heidnische Gottheit *Vid* gibt es überhaupt keine Belege. Trotz etymologischer Unsicherheiten kann Sventovit von seiner Bedeutung her als Epiklese von Perun verstanden werden. Das konnte auch auf Rügen so gewesen sein, und konnte wegen der großen Ähnlichkeit des Namens darauf eingewirkt haben, dass die christliche Verehrung von Sankt-Veit mancherorts an die Stelle der heidnischen des Donnergottes getreten ist. Auch an der Adria konnte das so gewesen sein, aber man besitzt keine schlüssigen Belege dafür.